

Miskolci Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék

Melléklet

az

Indulj el egy úton

dokumentumfilmes szakdolgozathoz

Készítette:
Velkey Róbert

Konzulens tanár:
R. Nagy József

Miskolc - Arló, 2024

MISKOLCI EGYETEM	Miskolci Egyetem Bölcsészet-és Társadalomtudományi Kar	Oldalszám: 2
	Hallgatói Követelményrendszer Szakdolgozatkészítési Szabályzata	Kiadás és változat száma: A4

1. sz. melléklet

<p align="center"> MISKOLCI EGYETEM BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR SZAKDOLGOZATI FELADATKIÍRÁS </p>
--

Név: Velkey Róbert

Neptun kód: GA702G

Képzés megnevezése (képzési forma és tagozat):

Kulturális antropológia MA (Levelező)

Szak: Kulturális antropológia

Szakirány:

Illetékes intézet: Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék

A szakdolgozat címe: Indulj el egy úton - dokumentumfilmes szakdolgozat

Konzulens neve, beosztása: R. Nagy József

A szakdolgozati feladatkiírás kiadásának időpontja:

Miskolc,

.....
Hallgató aláírása

<p>A témát elfogadtam.</p> <p>ph.</p> <p>..... Konzulens aláírása</p> <p>..... Intézetigazgató aláírás</p>
--

	Miskolci Egyetem Bölcsészlet-és Társadalomtudományi Kar Hallgatói Követelményrendszer Szakdolgozatkészítési Szabályzata	Oldalszám: 3
		Kiadás és változat száma: A4

2. sz. melléklet

MISKOLCI EGYETEM BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR KONZULTÁCIÓS LAP

Hallgató neve: Velkey Róbert

Neptun kód: GA702G

Szakdolgozat címe: Indulj el egy úton - dokumentumfilmes szakdolgozat

Konzulens neve: R. Nagy József

Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

Konzultáció időpontja

Konzulens aláírása

Dátum:

<p>A szakdolgozat beadható:</p> <p>.....</p> <p>Konzulens aláírása</p>

MISKOLCI E G Y E T E M	Miskolci Egyetem Bölcsészeti-és Társadalomtudományi Kar Hallgatói Követelményrendszer Szakdolgozatkészítési Szabályzata	Oldalszám: 4
		Kiadás és változat száma: A4

3. sz. melléklet

ERDETISÉGI NYILATKOZAT

Alulírott Velkey Róbert;

Neptun-kód: GA702G

a Miskolci Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Karának végzős hallgatója ezennel büntetőjogi és fegyelmi felelősségem tudatában nyilatkozom és aláírással igazolom, hogy

Indulj el egy úton – dokumentumfilmes szakdolgozat

című szakdolgozatom saját, önálló munkám; az abban hivatkozott szakirodalom felhasználása a forráskezelés szabályai szerint történt.

Tudomásul veszem, hogy szakdolgozat esetén plágiumnak számít:

- szószerinti idézet közlése idézőjel és hivatkozás megjelölése nélkül;
- tartalmi idézet hivatkozás megjelölése nélkül;
- más publikált gondolatainak saját gondolatként való feltüntetése.

Alulírott kijelentem, hogy a plágium fogalmát megismertem, és tudomásul veszem, hogy plágium esetén szakdolgozatom visszautasításra kerül.

Kijelentem továbbá, hogy szakdolgozatom nyomtatott és elektronikus (a <http://midra.uni-miskolc.hu> tárhelyre feltöltött) példányai szövegükben, tartalmukban megegyeznek.

Miskolc, ... év ..... hó ..... nap

.....

Hallgató

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	6
A kutatás célja és módszertani kerete	7
A kutatás terepének bemutatása és társadalomtörténeti áttekintés	9
Helyi társadalom jellemzése és a múlt árnyékai	11
Az a bizonyos ördögi kör, a generációs minták	14
A szegénység kultúrája és annak kialakulása	16
A szegénység kultúrája a kutatási alanyok esetében	18
Jelenlét Program – Szimfolk Zenei Műhely.....	22
Egy kvalitatív kutatás a vásznon.....	24
A részvételi film koncepciója.....	27
A film műfaji besorolása és készítésének folyamata	29
Terepnapló -részletek-.....	32
Irodalomjegyzék	35
Egyéb szakmai háttéranyagok.....	39

Bevezetés

A szegénység kútjába nem szívesen nézünk, és általában nem is látunk bele. Észrevesszük ugyan, de nem merünk mélyre merülni benne, hiszen félünk, hogy ott sötétség és reménytelen zsákutcák fogadnak minket. Ezáltal meg sem ismerjük és meg sem tudjuk érteni azokat az utakat és útvesztőket, amelyek kitaposott ösvényként várják az új generáció tagjait, vagy éppen új út fáradtságos kiépítésére várva húzódnak meg a mélyszegénységben felnövő fiatalok előtt. Az *Indulj el egy úton* című dokumentumfilm és a szöveges kísérődokumentum, amelyet kezében tart az olvasó együtt próbál betekintést adni ennek a világnak az emberi valóságába, a szegénység kultúrájának mindennapjaiba és látens módon keresni válaszokat arra, hogy mi a mélyszegénységben élő fiatalok (16-17 évesek) társadalmi mobilitásának az esélyei, mozgatórugói és csapásai.

Az elkészült antropológiai kutatás és alkotás nem értékeli és nem minősíti, hanem megkínál a kútból mert vízből és a néző / olvasó elé tár egy világot azt a befogadóra bízva, hogy értelmezze a napjainkban, társadalmunkban körülöttünk létező valóság ezen szegmensét.

Ezúton szeretnék köszönetet nyilvánítani a Váradi család minden tagjának, kifejezetten a főszereplő, „segéd-kutató, operatőröknek” Donatellának és Iringónak a közös munkáért és a dokumentumfilm elkészítésének, szerkesztésének segítségével. Továbbá édesanyjuknak Katinak, a számos szeretetteljes vendéglátásért és a jó beszélgetéskért, különös tekintettel az interjúra. Jóbarátomnak Bartis Milán Rafaelnek, az interjúk felvételének segítségével és fotó- és videótechnikai tanácsaiért. Szakdolgozati témavezetőmnek R. Nagy Józsefnek, a folyamatos szakmai iránymutatásért és a munka folyamán felmerülő kérdések kifejtéséért és válaszok kereséséért. Feleségemnek Velkey-Kozár Bea Mártának, a folyamatos lelki támogatásért és szakmai tanácsokért, amelyek nélkül bele sem fogtunk volna ebbe a kutatásba.

A kutatás célja és módszertani kerete

Az alábbi alkalmazott antropológiai terepmunka és kutatás elsődleges célja a mélyszegénységben élő fiatalok (16-17 évesek) társadalmi mobilitásának vizsgálata. Ehhez kapcsolódóan felmerülő kérdéskör és központi elem a kiemelt szerepet vállaló két lány, a kutatási alanyok pályaorientációjának és életúttervezésük mozgatórugóinak és mikéntjeinek megértése, feltárása. A kutatás típusa, egy feltáró kutatás a szegénységben élő fiatalok jövőképeinek, stratégiáinak jobb megértése érdekében. A kutatás manifesztumai egy közel egy órás dokumentumfilm és a szöveges melléklet.

A kutatás célcsoportja, egy testvérpár és közvetlen rokoni, baráti környezetük, akik Magyarország egyik legszegényebb településén élnek. Az alanyok egy 1,5 szobás lakásban nőttek fel egy 7 fős családban, ahol az édesanya soha nem dolgozott, az apuka pedig idénymunkákból igyekszik eltartani a családot. A két testvér, két merően különböző pályára lépett 16-17 éves korukban:

- Az egyik kutatási alany annak ellenére, hogy még „bekezdett” a középiskolába, 16 évesen lemorzsolódott és a „cigány hagyományok szerint” az „urához” költözött. Most együtt élnek egy szobában, a család többi tagjával, bejelentett fix munka nélkül.
- A másik kutatási alany a középiskolai képzés folyamatában vesz részt és jelenleg fizetett gyakornoki munkát végez a közeli Tesco-ban, ezzel anyagi és társadalmi tőkeállományát¹ gyarapítva. Emellett, aktív tagja a településen működő Szimfolk Zenei Műhely Programjának.

A kutatás relevanciája, hogy segít megérteni a Magyarországon a szegénység kultúrájában² élők társadalmi reprodukciós mintáit és gondolkodásmenetét. Továbbá bemutat egy folyamatban lévő reprodukciós folyamatot. Az elkészült dokumentumfilm és a szöveges kísérő dokumentum betekintést ad a Magyarországon a szegénység kultúrájában élők társadalmi mobilitási folyamatainak és kitörési próbálkozásainak esélyeinek és lehetőségeinek hátterébe. Ezen felül segíti a generációs minta elhagyásának nehézségeit és eredményeit értelmezni. A szakdolgozat produktumai egy bemutatott életszakasz vizsgálata által, közvetlenül adnak értelmezési alapot egy általános társadalmi jelenség elemzéséhez.

---

¹ Pierre Bourdieu: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke

² Oscar Lewis: A szegénység kultúrája

A kutatás hipotézisei a következők:

- a) Mind a két vizsgált személy elégedett a jelenlegi életével és helyzetével.
- b) A tanulmányait folytató alany, további célokat tűz ki maga elé a további előrehaladásra (érettségi, még egy szakma etc.).
- c) A tanulmányait nem folytató alany, per pillanat egy kényelmesebb életet él (kevesebb felelősség terheli).
- d) A tanulmányait folytató alany, több megvetésben részesül a családja és környezete részéről azért, mert megtöri a hagyományos életutat.
- e) Alapvető különbség a két alany között, hogy az egyik mobilisabb életet él és széles körű kapcsolati hálóval rendelkezik míg a másikat igazán csak a családi háló veszi körbe.

Az antropológiai kutatás elsődleges módszertana a terepmunka. Jelen esetben, egy hároméves állomásozó terepmunka és jelenlét előzte meg és segítette a kvalitatív kutatási szakaszt és a részvételi film elkészítésének szakaszát. A narratív interjúk az elsődleges kutatási alanyokkal (a két lány: Váradi Iringó és Váradi Donatella), az egyik szülőjükkel (édesanyjuk: Váradi Kati) és a Jelenlét Programban dolgozó családmentorral (családot segítő szociális munkatárs: Velkey-Kozár Bea Márta) kerültek felvételre. A részvételi film készítésének alapelve szerint a felvételek rögzítése és a szerkesztési munkálatok a helyi adatközlők, a kutatási alanyok közreműködésével történt. A két lány felvételei adják a dokumentumfilm törzsanyagát, amelyen keresztül a kutatási alanyok maguk mutatják be egy napjuk menetét³ telefonos „live-style” stílusú felvételekkel.

A közel egy hónapos forgatási és vágási munkálatok eredményeként, a kutatási alanyok közreműködésével és iránymutatásával készült el az *Indulj el egy úton* című dokumentumfilm, amely során a néző szinte testvérré válik és belülről láthatja a Váradi lányok életének pillanatnyi helyzetét és első lépéseiket a saját útjaikon.

---

³Worth, Sol – Adair, John: *Through Navajo eyes. An exploration in film communication and anthropology.*

A kutatás terepének bemutatása és társadalomtörténeti áttekintése

Az észak-magyarországi település, amely a kutatás és a dokumentumfilm helyszíne a mai Magyarország egyik legszegényebb települése. A közel 4000 lakosú nagyközség a valamikori iparváros "agglomerációja", Ózdtól 7 km-re található Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye eldugott nyugati csücskében.

Helyben munkalehetőség vajmi kevés van, a legnagyobb foglalkoztató az önkormányzat a közmunka programban alkalmazottak széles táborával. A helyi emberek, a szegénység kultúrájának⁴ számos mintázatát mutatják, különösen a két szegregátumban élő családok. Jellemzően a férfiak szőlőföldekre járnak, vagy egyéb feketemunkával, idény-munkákon keresik a napi betevő párezer forintját. Az asszonyok között kevesen dolgoznak, fő feladatuk a háztartási munkák elvégzése és a gyermekek nevelése. Az óvodában és a ~380 diákkal működő általános iskolában szegregált oktatás zajlik. Az év legnagyobb eseménye és ünnepe az itt élő cigányság köreiben az óvodás és az általános iskolás ballagás. A fiatalok nagy része a 8. általánost még „kijárja”, de tovább már nem tanulnak.

A település önkormányzatának honlapján az alábbi rövid történeti és szociográfiai bemutatást olvashatjuk Arlóról: *Az első telepesek fakitermeléssel foglalkoztak, hiszen bővében volt a vidék az erdőnek. Ez a foglalkozási ág több száz évig fennállt, mégsem a Rimamurányi és Salgótarjáni Részvénytársaság megalakulása a XVII. században nagy befolyást gyakorolt a régió etnikai összetételére. Az őslakosok mellett magyarányú cigány és alföldi ember vándorolt a régióba és települtek le a környékbeli falvakba. A cigány szokásrendszer és összetartozás miatt bizonyos településeken nagy számban jelentek meg, míg másokat teljes egészében elkerültek. A község a kedvelt, és keresett települések közé tartozott, így alakulhatott ki a napjainkban már közel 50 %-os cigány kisebbségi arány.*

---

⁴ Lewis 1959-ben, a *Five Families; Mexican Case Studies in the Culture of Poverty* című írásában használta először a fogalmat. A szegénység kultúrája a marginális pozíciójú társadalmi csoportok adaptációját jelenti a körülményekhez. Olyan kapitalista társadalmakban alakul ki ahol szélsőséges társadalmi egyenlőtlenségek, magas munkanélküliség, az alacsonyan képzettek alulfoglalkoztatottsága, a szegény népeiséget támogató intézmények hiánya jellemző (Lewis 1968:5; 1965: 13-14).

Az ózdi székhelyű gyár nagy felszívó erőt jelentett a képzetlen munkaerő számára, itt szinte mindenki el tudott helyezkedni, kevés volt a századfordulón és az azt követő években a szegény ember. A borsodnádasi üzem létrejötte méginkább biztosította a foglalkoztatási feltételeket, így lényegében az államosítás után is tisztességes megélhetést nyújtott mindenki számára a nehézipar. Néhány család kivételével mindenki az iparból élt, így hatalmas csapást jelentett a nehézipar összeomlása és a borsodnádasi, ózdi harapófogó teljes egészében megváltoztatta a község szociális képét.

Arló archív képeken: amikor még volt vasút és munka

Arló archív képeken: amikor még működött a strand a tónál

Helyi társadalom jellemzése és a múlt árnyékai

Ahogy a település honlapján utalnak rá, az államszocializmus által fenntartott és működtetett 100% foglalkoztatás idején még nem gondolta volna senki, hogy pár évtized múlva Arló a 300 legszegényebb magyarországi település egyike lesz. Ahogyan az egész környékre igaz⁵, ez a vidék a “rendszer-váltás vesztese”. Gazdasági, társadalmi, szociokulturális szempontból máig nem tudott a település napirendre térni az új világgal. Itt érdemes megállnunk egy pillanatra.

A “gazdasági veszteség” talán nem szorul sok magyarázatra, hiszen köztudott, hogy a vas- és acél országának⁶ legforróbban izzó kohói Ózdon és környékén működtek, ahogy az is, hogy Gerő Ernő gazdaságpolitikai terve egy gazdaságilag, termelésileg nem fenntartható rendszert hozott. Azonban, a helyi emberek szemszögéből tény, hogy a rendszer-váltásig “volt munka” amely fix megélhetést biztosított mindenkinek. A gyárak bezárásával és a versenygazdaság megjelenésével beköszöntött a gazdasági mélyrepülés a bükk északi lankáin.

A “társadalmi veszteség” jelenségére Szalai Júlia⁷ elemzésének megállapításaiból figyelhetünk fel. Ahogy munkája mindenkinek kellett legyen és volt az “átkosban” éppen úgy szegények és szegénység, mint olyan nem létezett a rendszer társadalmi narratívájában. *“Bármennyire közhelyszerű is a dolog felemlegetése, onnan kell elindulnunk, hogy a szegénység, mint nyilvánosan bevallható jelenség és a köztudatban is számontartott társadalmi probléma a rendszer-váltással „keletkezett” Magyarországon. A szocializmus megelőző hosszú évtizedeiben a hazai társadalomnak hivatalosan, elismerten szegényei nem, kirekesztett vagy leszakadó társadalmi rétegei pedig végképp nem voltak” (Szalai Júlia, 2002).* A kirekesztődés folyamata országos szinten ugyancsak az ‘90-es években indul. Az új idők, Arló és környéke helyi társadalmának tehát nem csak „x ezer” munkanélkülit, de hirtelen éppen annyi, vagy még több szegényt, munkahely

---

⁵ Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye; Észak-Borsod települései: Ózd, Putnok, Kazincbarcika, Sajószentpéter, Miskolc és környékük

⁶ Az országgyűlés által 1949. évi XXV. törvényekben törvényerőre emelt program legfőbb célkitűzése volt a: (1) Magyarország iparosításának meggyorsítása, elsősorban a nehéz- és gépipar fejlesztése.

⁷ Szalai Júlia (2002): A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon

hiányában rohamosan elszegényedőt és társadalmi periférián élő polgártársat is hoztak (korábbi társadalmi “szegénység kontextus” és párbeszéd hiányában).

A “szociokulturális veszteség” értelmezéséhez vissza kell gondolnunk az önkormányzati bemutatkozó következő sorára: *napjainkban már közel 50 %-os cigány kisebbségi arány*. A veszteség ebben az esetben pedig a korábbi évtizedek marxista, osztály-elméleten alapuló társadalomfilozófia termése. Amíg az államszocializmus a proletár, munkásosztály közösségét és kultúráját építette, a szabad Magyarországon hamar kiütközött, hogy vannak egymás mellett élő más kulturális vonásokkal, struktúrákkal, sajátosságokkal rendelkező csoportok, mint például a cigányság. Igaz, 1992-ig (a gyárbezárásig) a magyarok és cigányok találkozására legalább teret adtak a gyár csarnokai és a közös munkahelyek, azonban kulturális közeledés vagy élő közösség nem alakult a két kulturális csoport között. A munkanélküliséggel, a szegénységgel, a kulturális és etnikai mássággal hamar megkezdődött a cigányság erős szegregálódása Arlón is.

Nem belebonyolódva a gazdasági és történeti elemzésbe és folyamatok értelmezésébe, az alkalmazott antropológia in situ (itt és most) elvét követve kijelenthetjük, hogy Arló napjainkban egy leszakadó és elszegényedő település. A cigány etnikumú lakosság esetében azonban fontos megjegyeznünk, hogy az autentikus / sztereotipikus cigány kultúra hiánya megfigyelhető. Bari József arlói szociális munkatárs úgy fogalmazta meg a közösség egyik legnagyobb problémáját, hogy a cigányság kultúráját felváltotta a szegénység kultúrája. Ezzel a cigány kultúra elemeinek számos értékes és a mindennapi életet meghatározó elemei eltűnni, megkopni látszanak és az általános kulturális folyamatokba és attitűdökben a túlélés és a nélkülözés okozta viselkedések az uralkodó visumok.

Ezeknek a társadalmi, közösségi folyamatoknak tükrében látható, hogy “arló társadalma” egy nehéz helyzetben lévő töredezett közösség. Annak ellenére, hogy alapvetően egy szegény környékről beszélünk, a cigányság még súlyosabban megszenvedte az utóbbi évtizedek változásait. A szegregálódás, a szegénység növekedésével, a kulturális különbségekkel, az iskolai lemorzsolódással és magas

munkanélküliséggel még jobban bezárta a mélyszegénységben élő családokat⁸ és gyermekeiket a maguk világába. Szalai Júlia szavait idézve; *A szegények társadalma pedig önmagába és a velük hivatalból foglalkozó szakembergárda világába záródott. E külön világ önmozgásai körforgó rendszerűek és gyakorlatilag lehetetlenné teszik a kitörést, de megnehezítik a bepillantást is.*

Életkép az egyik szegregátumban; „*Menni kell faért*”

A Váradi család házának bejárata

---

⁸ A család szerepe meghatározó az egyéni életcélok kialakításában, a kulturális tőke átadása és képzése fontosságának felismerésében, ez a hatás a szülők társadalmi helyzetétől, iskolázottságától, kulturáltságától függően a gyermekek iskoláztatásán keresztül érvényesül.

Az a bizonyos ördögi kör, a generációs minták

A társadalmi változásokhoz kultúráktól függetlenül a kulcsszereplők a fiatalok, az új generáció, amely változást hozhat és máshogy gondolkodhat, máshogy alakíthatja a saját és közössége életét mint elődeik. Azonban, a gondolkodás, a jövőkép, az alapvető társadalmi viselkedés és normák primer szocializációs köre a család. A családi élet szabályai, hagyományai, egyszóval kultúrája, mintegy reprodukálja önmagát, legyen az az otthon egy palota, tanya, panellakás, viskó vagy putri. Most egy szegmensét, a tanulás és munka értékének és esélyének kérdését kiemelve tekintsünk rá egy "reprodukciós folyamatra". Amíg a történelem hozta utóbbi 34-35 év egy generációnak számít a magyar társadalom középosztálybeli tagjainak, addig alapvetően két generációt jelent a szegénységben élő korán gyermeket vállaló, cigány nagycsaládok köreiben. Azt mondhatjuk, hogy egy középosztálybeli magyar fiatal úgy nőtt fel, hogy *"apa dolgozott a gyárban amíg be nem zárt"*, vagy *"amikor születtem akkor zárt be a gyár és kellett más munkát találni, elköltözni szüleimnek"*. Hogy hangzana ez visszatekintés egy hasonló korú alacsony iskolai képzettséggel rendelkező cigány ember esetében? Ez eleje ugyanúgy, *"apa dolgozott a gyárban amíg be nem zárt"* vagy *"amikor születtem akkor zárt be a gyár és apámnak megszűnt a munkája"*. És mit mondana az ő gyermeke ma? *"Papó (nagyapa) valaha dolgozott a gyárban"* vagy *"nagyapám dolgozott amíg volt munka, apámnak már sose nem volt munkája"*. A munkáról alkotott kép, "a gyár" egy nagyszülői, távoli misztérium. A "találkozás a munkával" egy generációs szakadékba zuhant és mintaként a "nincs munka" narratíva épült be a kirekesztett, szegregálódott családok gyermekeinek világképébe. Hasonló a helyzet a tanulás értékelésével.

A minta, két generációra felmenőleg a perfirán lét, a szegénység kultúrája, a tanulás és munka hiánya. Ezt jól szemlélteti az a történet amikor kutatási alanyaink elvégezték a 8 általánost és az volt az ők és családjuk (édesapjuk) terve, hogy a lányok innentől mehetnek "szőlőbe"⁹. Az a jövőkép, hogy a lányok továbbtanuljanak (pedig még tankötelesek is voltak) és szakmát szerezzenek majd hivatalos munkát találjanak,

---

⁹ A "szőlő" a legjellemzőbb idénymunka a környéken. A nem bejelentett foglalkoztatás során gyerekeket is (a kutatási alanyok is 14-15 évesek ekkor) előszeretettel "alkalmaznak". Hajnali 4-től délutánig tartó kemény fizikai munkáért napi 6000-7000Ft jár.

egyáltalán nem volt a család tagjai előtt. Az egyik családlátogatás során az édesapa így érvelt, hogy miért nem akarja, hogy beiratkozzanak a középiskolába a gyermekei: *“Az én lányaim buták, nem tudják elvégezni az iskolát. Én sem csináltam meg”*. A kutatásban részt vevő két alany az Arlói Jezsuita Jelenlét Program¹⁰ szociális munkatársainak segítségével végül „bekezdett” az ózdi középiskolába. Azóta, és a kutatás pillanatában az egyik lány éppen gyakornok a Tesco-ban és jövőre végez “bolti eladóként” a szakképző iskolában. Ezen felül, tagja a Szimfolk Zenei Műhely vezetőképzési programjának. A testvére, a másik lány, az első középiskolai év végén már nem vizsgázott le, otthagya a szakképzést és lemorzsolódott az iskolából. Ő már a Szimfolk Zenei Műhely programjain sem vesz részt.

Sokat halljuk, hogy ebből a szegénységi spirálból, ebből az “ördögi körből” nem lehet kitörni. Ez a társadalmi probléma számos kutatást hívott már életre ország- és világszerte. Számos együtttható és apró mégis szignifikáns dolog az, amely további kutatásra és “kísérletre” vár, hogy változást lehessen elérni. Mesterképzésem szakmai gyakorlatával az egyik apró szegmensét, a mélyszegénységben élő cigány családok gyermekeinek ifjúsági nevelést, alkalmazott antropológiai, cselekvő résztvevőként vizsgáltam és alakítottam. Szakdolgozati kutatásom terepmunkájával és elkészített dokumentumfilmjével pedig azt próbálom feltárni, hogy hogyan zajlik a társadalmi mobilizációs folyamat a benne résztvevők (két kutatási alany, édesanyjuk, családot segítő szociális munkatárs) szemszögéből.

---

¹⁰ A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya 2020 nyarán indított szociális, romamissziós programot a hátrányos helyzetű borsodi nagyközségben. A Vasút út 46.-ban délelőttként háromévesnél fiatalabb gyermekek és édesanyjuk számára szerveznek fejlesztő foglalkozásokat, délutánonként pedig általános és középiskolásoknak tartanak tánc- és zenetanítást, valamint iskolai korrepetálást. Emellett segítik a hátrányos helyzetű, sok esetben cigány családokat a mindennapi ügyintézésben, illetve mosási és fürdési lehetőséget biztosítanak a Jelenlét Házban. A település legsúlyosabb problémái a munkalehetőségek szűkössége mellett a középiskolai lemorzsolódás, a házak rossz állapota és a felhalmozott adósság.

A szegénység kultúrája és annak kialakulása

A szegénység kultúrájának fogalmát Oscar Lewis amerikai antropológus használta először 1959-ben a *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty* (öt család: Mexikói esettanulmányok a szegénység kultúrájáról) című könyvében. Az új fogalom hamar elterjedt annak ellenére, hogy ekkor még kevés, a szegény családokról szóló nemzeti és kulturális értelemben is széles körű elmélyült, antropológiai tanulmány készült, különösen a szocialista országokból, ami komoly hátrányt jelentett a nemzetközi értelemben is érvényes törvényszerűségek meghatározásában. Azóta számos tanulmány és kutatás igazolta, hogy a szegénység kultúrája az egyének identitására, a kultúra csoportjainak és tagjainak működésére jellemző nemzetállamokon és országokon átívelő általános és közös jegyeket takar, mint egységes kulturális jelenség.

Lewis határozottan megkülönbözteti a szegénység fogalmát és a szegénység kultúráját. Írásában értelmezi a szegénységet és a hozzá tartozó jellemzőket, mint kultúrát, pontosabban, mint szubkultúrát. A kérdés nem is az, hogy mi volt előbb tyúk vagy tojás, a szegénység vagy a szegénység kultúrája. Az tény, hogy a szegénységre adott válasz a szegénység kultúrájának kialakulása. Azonban, a már létező, élő szegénység kultúrája, mint minden kultúra reprodukálja magát, lévén ez a kultúra egy saját szerkezettel és logikával együtt, mint életmód, generációról generációra öröklődik a családokban. Tanulmányában kifejti, hogy a szegénység kultúráját, mint önálló rendszert kell értelmeznünk és hiszen nem csak gazdasági deprivációt, szervezetlenséget és valaminek a hiányát foglalja magában, hanem egyúttal alkalmazkodás és válasz is a szegények marginális helyzetére a kapitalista osztálytársadalmakban. Abban segíti a kultúra tagjait, hogy megbirkózzanak a reménytelenség és a kétségbeesés érzésével, amikor kiderül, hogy nem képesek sikereket elérni a többségi társadalom értékei és céljai szerint.

A szegénység kultúrája tehát egy olyan társadalmi, antropológiai jelenség, amely önálló kultúraként értelmezhető. Egy önálló globális kulturális fenomén, amely effective felette áll az "elképzelt" nemzeti közösségek vagy a "született" etnikus kultúrák sokszor elsődleges kultúraként gondolt rendszerén.

A személyiségfejlődés meghatározó pontja, a szocializáció eredményeként kialakuló én-azonosság, amely társas kölcsönhatások eredményeként jön létre. A szocializáció dinamikus folyamatában az egyén elsajátítja a megfelelő viselkedésmintákat, azonban a kialakuló én-kép és én-meghatározás, avagy az identitás “nem egy változatlan állandó”, hanem a reprodukció és az adaptáció dinamikus folyamata. Ahogyan Boglár Lajos a kultúra adaptív értékeit megfogalmazza, aszerint gondolhatunk az identitás adaptivitására is. Az ember valamely csoport tagjaként születik a világra, nevelkedését befolyásolja, hogy milyen családba, környezetbe került és családjához milyen kulturális és társadalmi jelentések fűződnek: *milyen szerepet vár el az adott közösség a férfiaktól és a nőktől, milyen társadalmi státuszt foglal ez az egyén családjában, etc*¹¹. Ezek az adottságok és folyamatok alakítják és meghatározzák az egyén általános kommunikációs modelljét, túlélési és érvényesülési stratégiáinak jellemzőit, egyszóval társas lényének és viselkedésének reflexeit, gondolkodásmódját.

---

¹¹ Boglár-Papp: A tükör két oldala, bevezetés a kulturális antropológiába (109-112)

A szegénység kultúrája a kutatási alanyok esetében

A fentiekből jól látható, hogy Arlón a társadalmi, gazdasági tényezők 1990 óta tökéletes talajt biztosítanak a szegénység kultúrájának növekedéséhez. A továbbiakban ezen társadalmi jelenség jellemzőit, mintegy a kultúrának¹² megnyilvánulásait mutatom be a kutatási alanyok köreiből.

1. A szegénység kultúrájának egyik alapvető vonása, hogy a szegények nem vesznek hatékonyan részt és nem illeszkednek bele a 'többségi társadalom fő intézményeibe.

Az kutatásban részvevő család tagjait vizsgálva a többségi társadalom intézményrendszerének igénybevétele egy többszörösen összetett kérdéskör. Az elsődleges többségi társadalmi intézmény az iskola, azonban az arlói oktatási intézmények, mind az óvoda mind az iskola szegregált intézmények¹³ így az első találkozásra a többségi társadalom fő intézményeinek kulturális jelenségével középiskolában vagy a munka világában kerül sor. Azonban, a nem tovább tanulók számára, (mint például a lányok szülei; az édesanyjuk 4. általános osztályt végzett) és általános iskolai tanulmányukat nem befejezők esetében a munka világa is a szegregált napszámos idénymunkát jelenti. Ez környékbeli erdők vagy szőlőbirtokokon való zárt közösségben (arlói szegregátumból verbuválódott csapatokkal) végzett alulfizetett tevékenységet jelent. A lányok édesapaja fő kenyérkereső tevékenysége szintén a szőlőmunka, illetve a legnagyobb lány is már rendszeresen jár, a párjával Dáviddal munka gyanánt a szőlőbe.

Megjegyzendő, hogy amikor a lányok végeztek az arlói általános iskolával, a terv az volt, hogy mind a ketten mennek a szőlőbe dolgozni és nem tanulnak tovább.

---

¹² Oscar Lewis: A szegénység kultúrájának pontjai

¹³ Hermann Zoltán – Horn Dániel – Kádár András – Németh Szilvia – Papp Z. Attila – Székely Ágnes: Irányelvek a roma tanulók szegregált oktatásának felszámolására: A szegregált roma iskolák kialakulása szorosan összefügg a lakóterületek szegregálódásával.

2. Ha a szegénység kultúráját a lakóhelyi közösségek szintjén akarjuk leírni, a szegényes lakáskörülményeket, a zsúfoltságot [...] kell felsorolnunk. [...] ha a lakosság elkülönült etnikai, faji vagy nyelvi csoportból áll, amelyet rokonsági vagy barátsági kapcsolatok fűznek össze [...].

A település cigány lakossága körében a legalapvetőbb szerveződési forma a család. Viszont Arlón “mindenki mindenkinek testvére¹⁴” ezért a család átláthatatlan kusza rendszer. Általában nem is tartják számon a családi és rokoni kapcsolati fokozatokat, például hogy valaki báty, nagybácsi vagy unokatestvér nem számít, egyszerűen testvér megszólítással illetik egymást. Donatella is azt mondja az egyik snittben hogy „*jövünk haza tesómmal*” pedig családi fokok szerint Józsika az unokatestvére és nem a testvére. A szegénység kultúrájára jellemző módon zsúfoltság és a szegényes lakáskörülmény mellett, a család esetében az élethelyzet hozta helyzetekre és változásokra való alkalmazkodás is jól megfigyelhető. A család tagjai szűkösen heten laktak egy másfél szobás kis házban. Alapvetően a nukleáris család élt együtt (anya, apa és az öt gyermek) azonban amikor a legnagyobb gyermek Iringó is elköltözött a szomszédba, ő is az anyósához, a szűkös szülői házba költözött be az ott lakó udvarló családjához. Ahogy az előbbi történetből is kitűnik, a zsúfoltság leggyakoribb oka a többgenerációs együttélés. A családi minta teljes reprodukciója figyelhető meg Iringó esetében, hiszen elmondása szerint Kati, az édesanyja is az anyóshoz költözött anno, félbehagyva az iskolai tanulmányait.

3. A családi élet szintjén a szegénység kultúrájának fő jellemzői a következők: a gyerekkornak mint speciális védettséget élvező életszakasznak a hiánya; a korai szexuális érdeklődés; a szabad vagy megegyezésen alapuló együttélés; [...] határozott hajlam az erőszakra; a magánélet hiánya [...].

A családi élet színtere a konyha. Sok esetben a már említett lakhatási körülmények okozta szűkösség a konyha egyenlő a nappalival, a háló- és fürdőszobával is. Egy szóval, az a tér ami van, ami adatott, ahol a zsúfoltság a jövés-menés és a „zsinatolás” az állandó élethelyzet és cselekmény. Ebben a térben zajlik a család

---

¹⁴ Alapvetően öt nagyobb család van jelen a faluban: Váradi, Bari, Gulyás, Berki, Oláh

minden tagjának minden pillanata. Adott dolog, hogy ebben a körülményben a gyermekornak, mint speciális védettséget élvező életszakasznak hiánya a jellemző, hiszen egy újszülött gyermek kézről kézre jár a család tagjai között, az egészséges idegrendszeri fejlődés biztosításához szükséges rendszerességet, mint az altatás, etetés fix ideje nem lehet megvalósítani. Nem beszélve arról, hogy a szülők privát szférája sem létezik, a gyermekek korai szexuális érdeklődésének jelensége háttérben a szülőktől otthon látott szexuális kapcsolat is meghúzódik. Nagyon érdekes jelenség a szegénység kultúrájában, a nő- vagy anyaközpontú családok kialakulása. Az arlói mélyszegénységben élő családoknál megfigyelhető az a jelenség, hogy a család ügyeit az asszonyok intézik. A klasszikus női szerepeken túl, mint a gyermekek nevelése, a háztartás vezetése és a főzés, a favágás és a tűzrakás is az asszonyra hárul. Teljes mértékben tapasztalható ezeken túl a megegyezésen alapuló együttélés, a szülők nagy része nincs összeházasodva sem vallási sem közjogi értelemben. Szintúgy jelen van a határozott hajlam az erőszakra, nem csak verbális ("kitépem a hajadat") de fizikai értelemben egyaránt. Ahogy az interjúkban is elhangzik közlés és megegyezés szerint történt, ahogy a nagyobbik lány, Iringó „férjhez ment” és elköltözött.

4. Az egyén szintjén főként a marginalitás, a reménytelenség, a függőség tudata [...] erős jelenre orientáltság, viszonylag gyenge képesség a kielégülések elhalasztására és jövőtervezésre, rezignáltság és fatalizmus, valamint széles körben elterjedt meggyőződés a férfiak felsőbbrendűségében.

A napról napra élés, mint túlélési stratégia alapvetően áthatja az arlói családok életét. Meghatározó szempont, hogy egy nap alatt mennyi pénzt tud hazahozni egy adott munkával, tevékenységgel az egyén. Ahogy már az intézményrendszer pontjánál említettük, a társadalmi mobilitás esélye (vagy átgondolt vágya) az általános iskola elvégzésével sem merül fel, lévén még „x évet” tanulni komoly és hosszú távú bizonytalanságot szül a napi hat- hétezer forintos fix bevétel helyett.

Mindent összevetve jól látszik, hogy a kutatásban együttműködő család esetében nem pusztán a szegénység problematikájával, hanem a szegénység kultúrájának szövevényes rendszerével találkozhatunk. A Váradi család csak egy a sok közül, az elmúlt 30 év folyamatait tekintve. Kijelenthetjük, hogy meggyökeresedni és reprodukálódni látszik a szegénység kultúrája az egész településen. A kérdés, hogy a fiatalok milyen esélyekkel és lehetőségekkel bírnak, hogyan gondolkodnak arról, hogy milyen úton induljanak el. Ha elindulnak miért és hogyan teszik és hogyan értékeli ezt környezetük?

Interjú a Váradi lányokkal: Váradi Donatella és Váradi Iringó

Életkép a Váradi családnál

Arlói Jezsuita Jelenlét Program – Szimfolk Zenei Műhely

A jezsuiták küldetését híven tükrözik az úgynevezett egyetemes apostoli preferenciák, melyeket Arturo Sosa generális 2019 februárjában tett közzé. A preferenciák világossá teszik, hogy mely területekkel kívánnak elsődlegesen foglalkozni a jezsuiták. Ezen preferenciák egyike a *“Társául szegődni a szegényeknek, a kitzasztottaknak, a méltóságukban sérülteknek a kiengesztelődés és az igazságosság küldetésének jegyében”* elnevezésű preferencia, melynek szellemében kezdték meg a magyar jezsuiták 2020-ban Jelenlét Programukat a közel 4000 lakosú, borsod-abaúj-zemplén vármegyei Arlóban, ezen a halmozottan hátrányos helyzetű településen. Miben is áll a Jelenlét Program lényege? Jelen lenni a családok életében, meghallgatni nehézségeiket, keresni a támogatás lehetőségeit, együtt tanulni, játszani, dolgozni, pihenni, zenélni, nevetni, sírni.

Az Arlói Jezsuita Jelenlét missziójának egyik társseleme a Szimfolk Zenei Műhely Program, amely a mélyszegénységben élő arlói fiataloknak biztosít lehetőséget zenetanulásra, közösségi élmények szerzésére és a szabadidő tartalmas eltöltésére. A zenei program célja, hogy a csoportos zenei foglalkozások során a tanulási folyamat élményalapú megközelítésén keresztül egyszerre fejlessze a résztvevő gyermekek értelmi, érzelmi és társas készségeit. A tevékenységek célkitűzései közé tartozik továbbá a gyerekek sikeres iskolai pályafutásának elősegítése, az iskolai lemorzsolódás és a korai iskolaelhagyás mérséklése a zenetanulás eszközeivel. Az Arlóban működő Szimfolk Zenei Műhely egy új, a helyi viszonyokra speciálisan kidolgozott zenepedagógiai módszer alapján dolgozik a mélyszegénységben élő gyerekekkel. Módszertanilag a cserkészpedagógia, a dráma-pedagógia elemeit, a Kodály-módszert és az UNESCO “Legjobb megőrzési gyakorlatok” regiszterébe felvett táncház módszert ötvözi. A zene- és táncitanítás alapvető eleme, hogy magyar népzene (moldvai csángó) és cigányzenére fókuszál a zenei tananyag. Mindezt a helyi kontextusba helyezve zenélni tudó élő közösség alakul, amelynek tagjai cigány és magyar identitásukban erősödhetnek egyszerre. Pedagógiai cél, a cigány kultúra “vissza tanítása” mert az Ózd környéki romungró lakosság elvesztette kulturális kötődéseit a cigány kultúrához (nem beszélnek nyelvet, kevés hagyomány van életben, etc), azonban a többségi magyar társadalomhoz sem tudják magukat kötni.

A cigány és magyar zene és kultúra tanításával alapvető szocio-kulturális értékek megtalálását, fejlesztését és a két identitás erősítését tudja segíteni a Program. Heti szinten 30 arlói cigány gyermek vesz részt a zeneórákon, közösségépítő alkalmakon és havonta egy táncházon. Az idei évben indult a haladó csoportba járó diákokkal az első vezetőképzés, melynek célja, hogy helyi fiatal vezetőket neveljen a Műhely és a programot idővel ők vegyék kézbe és vigyék tovább. A vezetőképzés részeként a jelölteket személyes és tanulmányi mentorálással is támogatja a Szimfolk Zenei Műhely megvalósító csapata. Eleinte, mind a két kutatási alany részt vett a Zenei Műhely programjain, azonban ahogy Iringó otthagya az iskolát, a Szimfolk közösségétől is eltávolodott. Donatella ettől függetlenül aktív zenésze a programnak.

A Szimfolk Zenei Műhely moldvai zenekarának a fellépése a Gólya Presszóban, Budapesten

A Szimfolk Zenei Műhely vezetőképzésének egyik alkalmá – gyakorlati feladat

Egy kvalitatív kutatás a vásznon

A társadalomtudományi kutatások során két módszert különböztethetünk meg egymástól. A kvalitatív és a kvantitatív módszerek alapvető különbsége, a mintavétel folyamata mellett, az eredmények értelmezésében és a felhasználhatóságában is különböznek. A kvantitatív módszerek általános célja, a számszerűsíthetőség ahogy etimológiailag is mutatja magát a szó, a quantum (egység, mennyiség) latin szóból származik. A módszer társadalmi jelenségek statisztikai modellekkel, matematikai eszközökkel történő szisztematikus vizsgálatát jelenti. *Ezek a módszerek bizonyos értelemben „objektív” méréseket, strukturált adatgyűjtéseket használnak: numerikus adatokat gyűjtenek és dolgoznak fel. A fő cél együjtjárások (korrelációk) leírása és/vagy oksági kapcsolatok felfedezése*¹⁵. Az kvantitatívan szerzett adatok reprezentatívnak tekinthetőek a szélesebb sokaságra, azonban nem képesek megmutatni mélyebb motivációkat, attitűdöket.

Ezzel szemben a kvalitatív módszerek, ahogy nevük is mutatja a minőség szerinti adatgyűjtést foglalnak magukba, tehát nem számszerű méréssel dolgoznak. Céljuk az általános érvényességű megállapítások helyett, a folyamatokra és a megértésre koncentráció, a jelentések és értelemadások vizsgálata. Azáltal, hogy a társadalmi jelenségeket, az emberi viselkedés értelmezését, néhány kutatási alany értelmezésére alapozza, ezek a módszerek, egy-egy konkrét jelenség megértésében segítenek. Az adatgyűjtés módszerei rugalmasabbak és kevésbé standardizáltak ezért a szűkebb témáról mélyebb “fúrást” engednek, gazdagabb, részletesebb adatokat szolgáltatnak. A kvalitatív eredményekből levont következtetések induktív jellegűek, egy nagyobb csoportra vagy a társadalom egészének működésére való tekintettel értelmezhetőek.

A legalapvetőbb kvalitatív módszerek, többek között az interjú és annak típusai, a fókuszcsoportos kutatás és a terepmunka. Jelen kutatás esetében mind a három módszer megjelent a terepmunkának köszönhetően, ahol a résztvevő, megfigyelő jelenlét mellett, közös alkotóként dolgoztunk a kutatási alanyokkal a terepen. Ebből fakadóan, viszonylag könnyen (hamar beleegyeztek) vehettem fel interjúkat az alanyokkal. A terepkutatás alkalmas volt a mindennapos, általános

---

¹⁵ Hajdú Gábor: A kvantitatív és a kvalitatív társadalomtudományi kutatás módszerei – dióhéjban

cselekvések vizsgálatára és megfigyelésére. A narratív interjúk az egyéni életutak, vélemények, értelmezések feltárására alkalmas eszköz volt.

A narratív interjú műfajának szülőanyja az oral history volt, amely az 1920-as évektől forradalmasította a történelmi kutatásokat. Különösen olyan társadalmi csoportok körében alkalmazták eleinte ezt a módszert, akikről nem rendelkeztek hasonló történelmi forrással, mint más társadalmi csoportokról. Olyan csoportok akik a "történelem underdogjai" voltak, a történelmet "alulnézetből"¹⁶ tudják megmutatni (indiánok, kisebbségek, munkásság stb). *Talán az indíttatásból is következően az oral history általában máig azoknak a társadalmi rétegeknek az élet- és mentalitástörténetét kutatja, melyekről nincs társadalomtörténelmi tudásunk*¹⁷. A történelmi kutatások mellett a narratív megközelítés a pszichológiában is megtalálható, ahogy a reprezentáció, a világ- és az énteremtés módjainak tudományos feltárására törekszik. A történetek, amelyeket az egyén elmesél, egy koherens egészet alkotnak életének eseményei között, a történetek, amelyek a narratívumok alkotóelemei, tehát eszközként szolgálnak hogy magát a társadalomban érthetővé tegye. A társadalomtudományokban, Schütze, majd Rosenthal által kidolgozott módszer, a narratív élettörténelmi interjúkból keletkezett szöveg, egyszerre hordozza a felidézett múlt emlékeit és a jelen perspektíváját is. Rosenthal szerint az életrajzi elbeszélést olyan társadalmi konstrukciónak foghatjuk fel, amely egyszerre magába foglalja a társadalmi valóságot és az alany élményvilágát is. Ebből kifolyólag a narratív interjúkkal képet kapunk arról, hogy hogyan befolyásolja a társadalmi az egyénit és végül az egyéni a társadalmi. "Az mutatkozik meg, hogy az egyéni létélmény hogyan hat az egyén társas és társadalmi viselkedésére, vagyis miképp befolyásolja az egyén társadalmi szereplőként való viselkedését, s mivel minden egyén a társadalom valamely kisebb vagy nagyobb csoportjának tagja, ebből hogyan áll össze csoportjának viselkedési módja és végül a társadalom működése"¹⁸.

---

¹⁶ Elekes Györgyi: Szociálpedagógia – 11 – 2018 – A narratív életútinterjú módszere a társadalomtudományok kvalitatív kutatásaiban

¹⁷ Szabadbölcshészet: Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom és kultúrakutatásban

¹⁸ Elekes Györgyi: Szociálpedagógia – 11 – 2018 – A narratív életútinterjú módszere a társadalomtudományok kvalitatív kutatásaiban

Ezért a kutatás és a dokumentumfilm alapvető pillérei az interjúk. A dokumentum szerkesztése és vágása során az interjúk, mint a látottakat és a folyamatokat magyarázó, megértést segítő „horgonyok” kerültek beillesztésre. A filmben megszólaló alanyok interjúi segítenek a szereplő kutatási alanyok megértése mellett, az általános következtetések levonásában.

Interjú Váradi Katalinnal, a lányok édesanyjával

Interjú Velkey-Kozár Bea Mártával az Arlói Jezsuita Jelenlét Program vezetőjével

A részvételi film koncepciója

Az *Indulj el egy úton* című film egy antropológiai dokumentumfilm, melynek célja bemutatni és megismerni a szegénység kultúrájában élő cigány fiatalok (16-17 évesek) mindennapi életét, tevékenységeit, helyzetét és mobilitási lehetőségeinek folyamatait.

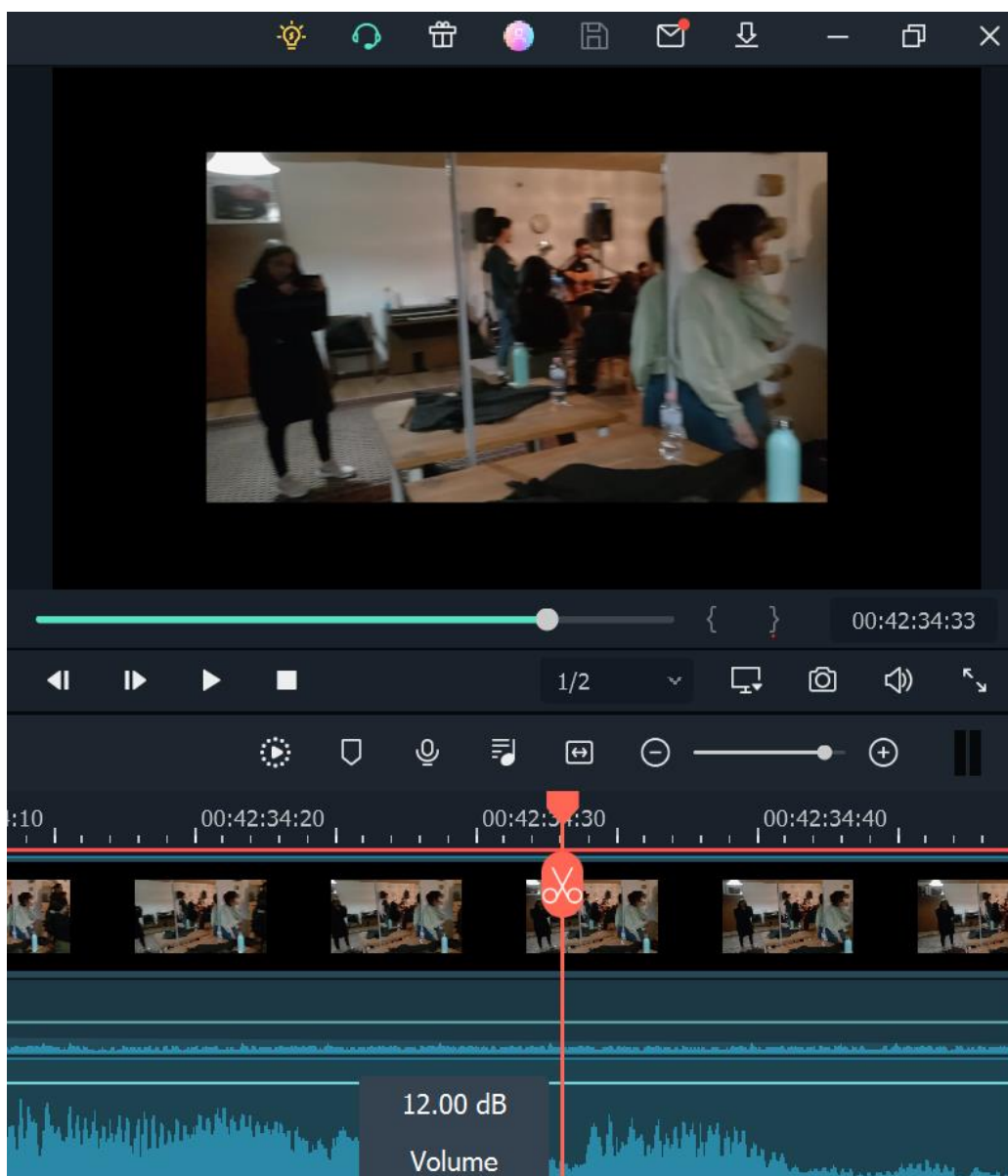
A kutatás folyamata az antropológiai kutatásokra jellemző állomásozó terepmunka (3 év) mellett, a részvételi film készítésének technikájával valósult meg. Shaw és Robertson definíciója szerint *„a részvételi videó, mint aktivitás jellemző módon hátrányos helyzetű és marginalizált csoportokkal együttműködésben zajlik”*. Ezen a kritériumon túl a Digitális Kommunikáció és Társadalom Nemzetközi Enciklopédiában (The International Encyclopedia of Digital Communication and Society) a részvételi videóról szóló szócik így szól: *„a részvételi videó egy csoporttal vagy egy közösséggel való munka kollaboratív megközelítése annak érdekében, hogy megtervezzék és megalkossák saját filmjüket [...]”*.

A számos antropológiai film¹⁹ közül most egyet emelek ki, amely az *Indulj el egy úton* című film készítése során a kutatás és a részvételi filmkészítés folyamatának mintájként szolgált. Ez a minta az arizonai navajo indiánokkal történt részvételi filmezés volt, amelyet Sol Worth és John Adair végzett 1972-ben. A két antropológus, hat fiatal navajo férfit és nőt tanított meg Bell and Howell kamera használatára. A kutatási alanyok három nap alatt megtanulták használni a technikai eszközöket és két hónap alatt hét editált filmet készítettek. Worth és Adair tanulmánya során a navajo közösség tagjai a felvételekkel az ő látásmódjukkal, képalkotási jellemzőikkel mutatták meg hogy telik az életük.

---

¹⁹ Nyugaton az 1950-es és 1960-as években kezdődött meg a kettő kombinálása, vagyis az, amikor antropológusok nem csak a kutatásban alkalmazott technológiaként tekintettek a filmre [...] Itt elsősorban Jean Rouch francia dokumentumfilmesre és antropológusra kell utalnunk, valamint azokra az észak-amerikai kezdeményezésekre, amelyek az ottani őslakosok képessé tételét célozták az önreprezentáció, illetve az „ön-dokumentumfilmezés” és „ön-etnográfia” (bio-documentary, self-ethnography) támogatásával. Ilyen volt a Challenge for Change-program Kanadában (Waugh–Baker–Winton 2010), vagy az arizonai navajo indiánokkal történt részvételi filmezés (Worth–Adair 1972).

A jelen szakdolgozat során elkészült film az 1972-es kutatás mintájára az eszközt, a kamerát, a kutatási alanyok közösségének kezébe adva mutatja be, hogy hogyan telik egy Magyarország egyik legszegényebb településén, viszonylag zárt közösségben élő 16-17 éves fiatal élete. Jelen esetben az alanyok már tudták az eszközt (mobiltelefon) használni a képanyag rögzítéséhez, de a felvételi technikák (képarányok, arany metszés, közeli távoli snittek alkalmazásának üzenetei) tudatosan nem kerültek megtanításra, azzal a céllal, hogy a „romlatlan szem” (de legalábbis a „máshogy néző szem”) elve szerint, olyan felvételeket készítsenek amilyeneket ők akarnak, ami nekik tetszik, ami szerintük jó.

Dokumentumfilm készítése: vágási munkálatok a szerkesztőprogramban

A film műfaji besorolása és készítésének folyamata

Az alkotás műfaja valahol az antropológiai film és a dokumentumfilm határán helyezkedik el. Antropológiai film²⁰ mivel alapvető cél volt, hogy a felvételek nem válaszokat akarnak adni, hanem émikus – „kutatói jelenlét” formájában mintegy bevonódva a mindennapokba megmutatni a kutatási alanyok életét magát. *Az alkotást és az értelmezést rábízta a helyiekre, ahogy az émikus kutatások arra az alapfeltevésre építenek, hogy az adott kultúrát a kultúrán belüli összefüggések feltárásával lehet legjobban megismerni. A fókusz a helyi közös értelmezések felé irányul, amelyekből azonban lehet általános következtetéseket is megfogalmazni* (Mármárosi – Takács, 1998). Ez által azt is mondhatjuk, hogy a Váradi testvérek, mint autentikus adatközlő kutatók vettek részt a film készítésében, hiszen ők forgatták a napjaik tevékenységeinek, történéseinek eseményeinek felvételeit. A forgatás során a lányok az eszközhasználatától kezdve a felvételek stílusán át teljesen szabad kezet kaptak éppen úgy, mint ahogy Worth és Adair kérte volt a navajo adatközlőket a felvételek készítésére²¹. Rájuk volt bízva, hogy mit és hogyan vesznek fel. Arra a kérdésre, hogy „*de mit vegyek fel?*” alapvetően egyetlen egy iránymutatási válasszal kezdtek neki a felvételek készítésének miszerint: *„Mit vegyetek fel? Bármít, amit csináltok, ami jellemző a napjaitokra, amit szoktatok csinálni, szokott történni veletek. Olyat is nyugodtan, ami unalmas és csak mindennapi dolog.”* Egy fontos kérdés tehát az volt, hogy ne megkonstruált jeleneteket készítsenek a kutatási alanyok, hanem ahogy éppen végzik mindennapi tevékenységüket és zajlik a napjuk akkor és arról csináljanak az adott pillanatot bemutató „live-stlye” videót. Abból a célból, hogy készülő anyagok elegendő információval szolgáljanak majd a nézők számára és lehetőség legyen a szerkesztési vágási munkálatokra, a kutatás kezdetekor abban egyeztünk meg hogy lehetőleg 1 perc hosszúságú felvételeket készítsenek a lányok. A nyersanyagok között változó videókat találunk, van olyan amelyiken egy adott tevékenység folyamatát végig rögzítették pl.: ágyazás, és van olyan, amely pár másodpercben „jelenti” éppen mi történik pl.: *„szia...szüneten vagyunk”*.

---

²⁰ Antropológiai film (a fő eltérés, hogy az antropológiai film nem válaszokat akar adni, hanem kérdéseket feltenni, valamint émikus - „a kutatói jelenlét” központi kérdés (pl.: John Flaherty: Nanook az eszkimó).

²¹ A navajo filmesek példája egy kísérlet a sok közül. Különböző kultúrák képviselői különböző képi kódokat, tempót, tartalmat közölnének. A képi gondolat és a látásmód, az adott kultúra függvénye.

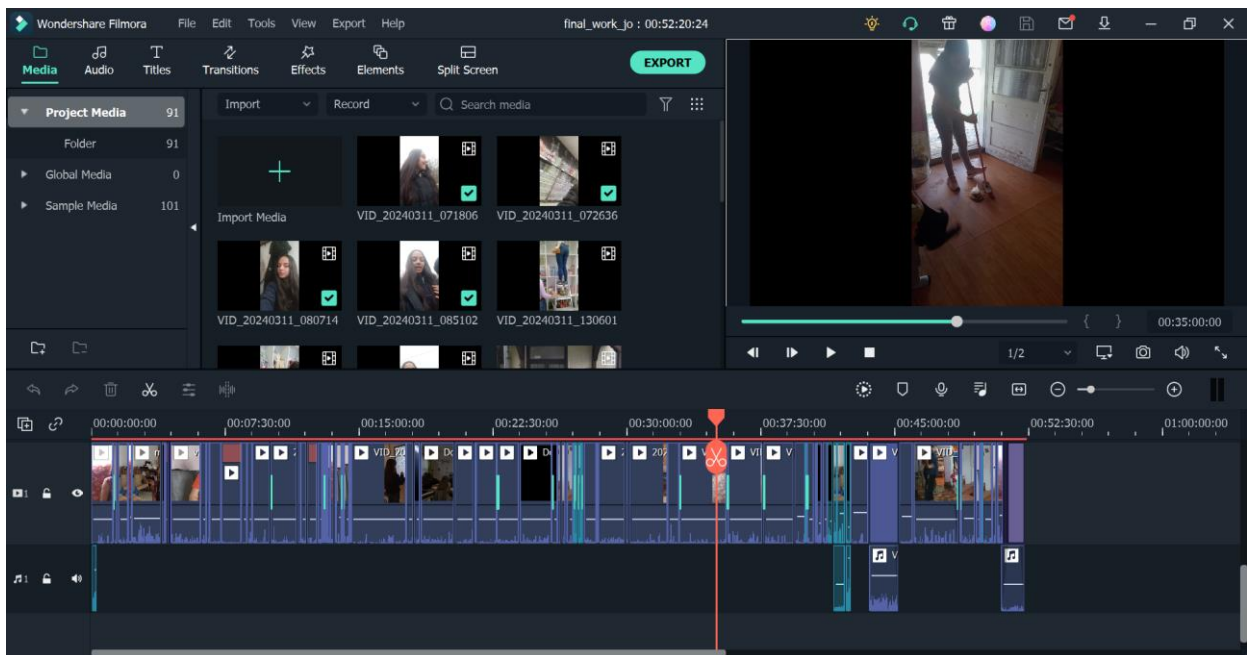
A felvételek mobiltelefonnal készültek, legtöbbjük napjaink mobiltelefon-használó korszellemére jellemző álló képaránnyal. A videók narrálása szintén az adatközlő kutatási alanyokra volt bízva, miszerint aki akart az el is mesélte mi történik éppen, aki nem az nem kommentálta a képen látható történéseket. Érdekes jelenség, hogy az egyik lány, Donatella szinte minden videóban közli és elmondja, hogy éppen mi történik, míg a másik lány, Iringó a legtöbb felvétel esetében megkért egy segítőt, hogy vegye fel amit ő csinál, de arra is ügyeljen hogy a feje ne kerüljön bele a felvételbe. Ez a visszahúzódság egyébként, ahogy készültek a felvételek egyre jobban elkopni látszott, mintegy ő is bátorodott és lazult a videózás, anyaggyártás folyamatába. Az alanyok a „*mit vegyek fel?*”-re adott választ a felvételekkel tökéletesen teljesítették a kutatási célhoz, miszerint a felvételek által, részletes betekintést nyerhetünk egy napjainkban mélyszegénységben élő kamasz testvérpár életútjának alakulásába, és mindennapi életébe. A film, a lányok által készített snitteknek köszönhetően olyan, mintha jelen lennénk a család életében, és ott lennénk ahogy tüzet rak, táblánál felel, felmos, barátokkal találkozik etc. a szereplő.

Mindeközben a mű dokumentumfilm²² miszerint az alkotás egy megkonstruált képi világot és történetet ad a nézőknek. A snittek a nyersanyagból a valóságot mutatják be, azonban vágási munkálatok (rövidítés, gyorsítás, áttűnés) által és egymás után rendezve egy filmi végtermék, amely rendezői koncepció lenyomata. Nem titkolt módon ennek értelmében, kiemel és rendszerez tevékenységeket, életeseményeket, történéseket és azokat egy dramaturgiai íven keresztül tárja elénk. Az *Indulj egy úton* során a kutatási alanyok bevonódtak a dokumentumfilm készítésére jellemző munkafolyamatokba is. A szerkesztési és vágási munkálatok megkezdetkor közösen alakítottuk ki a film hangulatát és felépítését, miszerint „*úgy lenne izgalmas, ha nem előbb lemenne egyikünk élete aztán a másiké a filmben*”, hanem időbélyegeket használva felváltva lennének a snittek, úgy hogy „*az jó hogy ki mikor mit csinál*”.

---

²² Dokumentumfilm: konstruált képi valóság annak bázisán, ahogyan, ahol és akikkel az események történnek. Nem állítható, hogy a kép- és hangfelvételek utólagos vágása, összeállítása hamisít is, de gyakorta előfordul, hogy maga a filmi végtermék lesz egy korszak, egy hangulat, egy rendezői koncepció képi lenyomata, avagy dokumentuma, de csak keveset tükröz a szenttelenül „dokumentálható” folyamatokról, kiemel és rendszerez élettényeket és cselekvéseket, sugall értékrendet is.

Ahogy már említettük a lányok a felvételeket egy hét folyamán készítették. Nem konkrétan egy napot ölel fel a film, azonban az interjúk és a kutatás során úgy nyilatkoztak, hogy ezeket a dolgokat minden nap csinálják. A lányok azokat vették fel ahogy általában telik a napjuk. Ezért a film egy megkonstruált napot mutat be, amelyet az adatközlő alkotók fogalmaztak meg, amely során mutatják be és mesélik el általa az életüket.

Dokumentumfilm készítése: a film ívének összeállítása a jelenetekből, felvételekből

Dokumentumfilmekre jellemző módon az alkotás kiegészül interjúkkal, amelyek segítik a néző számára a történések értelmezését. A két lány és az édesanyjuk mellett megszólal a településen dolgozó, családot mentoráló szociális munkatárs is, ezzel egy több síkú értelmezési és elbeszélési keretet adva a történéseknek és a két életút bemutatásának.

Terepnapló – részletek –

2024.03.03.

A mai napon délután kimentem Donnáékhoz. Csak Kati, az anyuka volt otthon. Éppen vizet hozott két nagy zöld vödörben a kútról és tette fel a gázra melegíteni. Örömmel fogadott, bent leültem és megkérdeztem, hogy lenne-e kedve segíteni a szakdolgozati kutatásban avval, hogy interjút csinállok vele és a lányokkal. Azt kérdezte mikor? Megbeszéltük, hogy inkább hétvégén legyen majd mert akkor Norbi az ura is itthon van.

2024.03.09.

Ma délután 4-kor mentem ki a két lányt felkeresni, hogy van-e kedvük, tudnak-e segíteni a kutatásban és vállalják-e a felvételek készítését a napjaikról. A két testvér Iringó (17) és Donatella (16) két teljesen más útra lépett. Donatella iskolába jár és gyakornok, Iringó átköltözött az fiújához és háztartásbeliként éli életét erről szólna majd a film. Először Donnáékhoz kopogtam be. Norbi az apjuk ült a kanapén, Csenge nézte a TV-t, Eperke mászkált, Donna ült az ágyon. Örömmel fogadtak kaptam egy kávét és elmondtam az egész családnak, hogy miről is lenne szó. Norbi (az apjuk) azt mondta ő nem szeretne benne lenni, de a „lányokkal az csinállok, amit akarok”. Iringóék a szomszédban laknak Iringó anyósánál. Átmentem. Itt is elmondtam, hogy miről szólna a dolog. Nem nagy kérdeztek semmi, azt mondta Iringó, hogy még gondolkodik.

2024.03.10.

Iringó írt Messengeren, hogy: „Szia Robi. El vállalom de én nem tudok beszélni a kamerába”.

2024.03.11.

Délután 5-körül kimentem Donatelláékhoz hogy beszéljünk róla hogy milyen volt, hogy ment és átmásoljuk a felvételeket, hogy ne teljen meg a telefon tárhelye. Szerencsére mind a ketten éppen itt voltak. Iringónak nincs telefonja ezért nem kezdte még el,

megígértem neki, hogy holnap hozok egy telefont. Szerintem Iringónak meghozta a kedvét, hogy látta ahogy a testvére hogyan élvezi a „forgatásokat.” A videók átmásolása valamiért nem ment a kábellel ezért Donnának beállítottam és megmutattam a Google Drive használatát. Oda töltötte fel és osztotta meg az anyagokat.

2024.03.12.

Délután kimentem Iringóékhoz és vittem neki egy telefont, amivel tud felvételeket rögzíteni. Iringó a házban a saját szobájukban fogadott. Van bent egy szekrény, egy kályha, egy TV és egy ágy. Leültünk az ágyon és megmutattam hogyan kell használni a kamerát. Persze tudta már. Kérdezte, hogy akkor mit vegyen fel? Mondtam, hogy amit csinál egy nap. Ahogy egy napja telik. Kérdezte, hogy baj-e, ha a feje nem lesz benne? Mondtam, hogy ahogy ő bemutatná egy napját úgy csinálja, rá van bízva, ő az operátor, olyan felvételeket csináljon, ami szerinte jó. Egész lelkes kezd lenni.

Ezután Donnáékhoz is átmentem és jót beszélgettünk Donnával és Katival a felvételekről. Azt is kitaláltuk, hogy mivel jövőhéten lesz gyakorlati hét majd bemegyek és csinállok egy két snittet róla gyakorlat / munka közben.

Mind a két lánnyal megbeszéltük, hogy péntekig vegyenek fel anyagokat aztán majd együtt megnézzük és átnézzük őket a vágás előtt.

2024.03.15.

Ma délután 4 körül kimentem először Donnáékhoz. Ahogy beléptem a házba mindenki a nagyszobában üldögélt, a TV itt is mindig megy. [...] Átmentünk együtt Donnával Iringóékhoz. Leültünk az ágyra és elkezdtük átmásolni a felvételeket Donna és Iringó telefonjáról. Végig is néztük, miket csináltak. Nagyon élvezték, jókat nevettek, végre Iringó is feloldódott a feladatban annak ellenére, hogy ő főleg olyan videókat csinált, hogy nincs benne a feje csak az látszik, amit csinál. (Az viszont korrekt close-up)

2024.03.19.

Ma délután zártuk az anyagok leadását a két lánnyal. Először Donatellakéhoz mentem. Szerencsére éppen ott volt Iringó is. [...] A nagyszobában ültem az ágyon mindenféle kábellel körülvéve. Eperke a laptopom tokjával játszott néha. [...] Az apjkkal beszéltem, hogy a tornát tényleg minden este szokták-e csinálni. Mondta, hogy igen, heti 2-4 nap igen. Kihurcolják a pokrócokat is a földre és ha „rájuk jön” ez megy. [...] Az anyagok átmásolása után beszélgettünk arról, hogy tényleg így telik-e egy napjuk. Mondtam, hogy nem baj ha nem, csak kíváncsi vagyok. Azt mondták tényleg ezek történnek velük. Nem konstruáltak szituációkat, hanem azokat vették fel, amit éppen csináltak a napjaikban az elmúlt egy hét folyamán. [...] Átbeszéltük a felvételeket és kérdeztem hogy mindent használhatok-e?. Iringó vonakodott a szemöldökszedős jelenettől. Szerencsére Norbi az apja is beleszólt a beszélgetésbe: Az egy nagyon jó felvétel, azt mondta. „Én vagyok az apjuk, ennyi beleszólásom hadd legyen már, az benne lesz. Nincs azzal semmi baj”; mondta. Iringó és mindenki nevetett és ezzel el is fogadta, jóváhagyta azt a snittet is. Ezután megbeszéltük a két alkotóval, hogy hogyan lenne jobb a film? Úgy ha előbb egyben lemegy az egyikük napja aztán a másiké vagy úgy ha felváltva hogy ki mikor mit csinál. Az javasolták „hát úgy izgi ha felváltva van, hogy veled ez velem emez történik”.

2024.03.27.

A mai nap este alkotói, rendezői bemutató tartottunk a Jelenlét Ház Mustó Péter közösségi termében. Ez volt az első arlóiak által készült film arlói bemutatója. Az egész család, és akik benne voltak a filmezési folyamatban eljöttek. Dávid is, pedig vele alig találkoztam beszélgettem az elmúlt hetekben, de ő vette fel Iringó jeleneteit. Végig néztük az 52 perces dokumentumfilmet. Néhol jókat nevtünk együtt a jelenteken, vágásokon. Tetszett nekik, azt mondták ez így jó, szerintük jó lett.

Irodalomjegyzék

- Arló Nagyközség honlapja: <https://www.arlo.hu/arl-trtnete>
- Alan Bryman: Social Research Methods (Fifth Edition), New York, 2016, Oxford University Press, <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/social-research-methods-alan-bryman.pdf>
- Bányász Ibolya: A szocializáció folyamata és szinterei, a szociális identitás kialakulásának összefüggései, Budapest, 2008, Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
- Bihari Sára - Csernaburczky Zsófia – Dobos Mária – Farkas Attila – Kósa Rita Diána – Szeder Dóra Valéria: A munkáslét és emlékezete Ózdon In: Metszetek, Debrecen, 2012, Metszetek – Társadalomtudományi folyóirat, 2012/1 sz. 67-84. <https://ojs.lib.unideb.hu/metszetek/article/view/11791/10459>
- Boglár Lajos: Mit jelent a kulturális antropológia? In: Boglár Lajos – Papp Richárd (szerk.) A tükör két oldala bevezetés a kulturális antropológiába Budapest, 2007, Nyitott Könyvműhely Kiadó, 15-18.
- Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest, 1999, Új Mandátum Könyvkiadó, 156-177.
- Craig Calhoun: Társadalomelmélet és identitáspolitikák. In: Zentai Violetta (szerk.): Politikai antropológia Budapest, 1997, Osiris – Láthatatlan Kollégium, 1997, 99.
- Dr. Petz Gábor: A rokonságról, De consanguinitate – Über die Verwandtschaft in: Elhangzott az AKuFF IX. szakmai napján, Gödöllőn, 2003. június 21-én. <https://akuff.org/cikk/rokonsag.htm>
- Egyetemi jegyzet – ELTE: Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom és kultúrakutatásban In: Szabadbölcsezet, 2015 http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/indexe0ef.html?option=com_tanelem&id_tanelem=843&tip=0
- Elekes Györgyi: A narratív életútinterjú módszere a társadalomtudományok kvalitatív kutatásaiban In: Szociálpedagógia, Vác, 2018, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, 11. köt. 6 évf. 42-50. https://www.researchgate.net/publication/341234394_A_narrativ_eletutinterju_modszere_a_tarsadalomtudomanyok_kvalitativ_kutatasaiban

- F. Michelle Conelly, D. Jean Clandinin: Narrative Inquiry: Experience and story in qualitative research, Toronto – Alberta, 2004
- Feischmidt Margit: Az antropológiai terepmunka módszerei In: Szabadbölcsészet Budapest, 2006, ELTE, 1. előadás 1.2. <https://mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/indexa3ef>
- Feischmidt Margit: Etnicitás Különbségteremtő társadalom, Budapest, 2010, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet <https://mek.oszk.hu/16900/16939/16939.pdf>
- Felzárkózó Települések: <https://fete.hu/telepulesek/arlo/>
- Hajdu Gábor: A kvantitatív és a kvalitatív társadalomtudományi kutatás módszerei – dióhéjban In: Kúria folyóirat, Budapest, 2018. 2 sz. III. évf. https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/fsc_tanulmany/2018_2_szam_hajdu.pdf
- Harbula Hajnalka: „Hát mi flakonyozunk...”¹ Beszámoló egy terepmunka eredményeiről in: Erdélyi társadalom, Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO) 2015 Társadalomtudományi szakfolyóirat, 1. sz. XII. évf. 151 - 162. <https://erdelyitarsadalom.ro/files/et23/et-bbu-23-07.pdf>
- Hermann Zoltán – Horn Dániel Kádár András – Németh Szilvia – Papp Z. Attila – Székely Ágnes: Irányelvek a roma tanulók szegregált oktatásának felszámolásához In: Esély az együttnevelésre – Chance for integration, Budapest, 2009, OKI Felnőttoktatási és Kisebbségi Központ, <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/esely-egyuttnevelesre/hermann-zoltan-horn>
- Horváth Réka - A. Gergely András (szerk.): Szoft montázs. Elméleti közelítések az antropológiai filmhez. Munkafüzetek 99. Budapest, 2004, MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont
- Kántor Balázs: Így épült a vas és acél országa In: Múlt-kor történelmi magazin Budapest, 2013, Múlt-kor történelmi portál https://mult-kor.hu/20130313_igy_epult_a_vas_es_ace_l_orszaga
- Kelen Zsuzsa: Hogyan tekintünk a szegényekre? In: a város peremén, Budapest, 2016, Önkéntes kutatócsoport <https://www.avarosperemen.hu/kitekintes>
- Kerülő Judit: Az integráció és a szegregáció kérdése egy iskolabezárás kapcsán In: Új Pedagógiai Szemle, Budapest, 2008, Pedagógiai Folyóiratok, 2008/2 <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/az-integracio-es-a-szegregacio-kerdese-egy-iskolabezaras-kapcsan>

- Kisdi Barbara: A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei – egyetemi jegyzet, Budapest, 2012, Pázmány Péter Katolikus Egyetem https://btk.ppke.hu/storage/tinymce/uploads/old/uploads/articles/4090/file/kisdi_barbara-kulturalis_antropologia_rev1.pdf
- Kiss Paszkál: Szociális Reprezentáció, ahogy a közösség megszeli az ismeretlent In: Pléh Csaba (szerk.) Pedagógusképzés, Budapest, 2009, 2009/2–3. 87–101.
- Kovács Éva: Az adatfelvétel módszerei In: Szabaddolcsészet Budapest, 1999, ELTE, 1. előadás 1.2. <http://mmi.elte.hu/szabaddolcseszet/mmi.elte.hu/szabaddolcseszet/index72c4.html>
- Letenyei László: Kulturális antropológia Elmélettörténet, Budapest 2012, Typotex Kiadó
- Lewis, Oscar: A szegénység kultúrája In: Kultúra és Közösség művelődéstudományi folyóirat, Budapest, 1988, MTA Szociológiai Kutatóintézet 15. évfolyam, 4. sz. 94-105.
- Moskovics Judit: Jelenlét Ház támogatja a jezsuiták romamisszióját a borsodi Arlóban In: Magyar Kurír Katolikus Hírportál, Budapest, 2021, <https://www.magyarkurir.hu/hirek/jelenlet-haz-tamogatja-jezsuitak-romamissziokat-borsodi-arloban>
- Müllner András: A magyarországi részvételi film története és jelenlegi helyzete - vázlat egy kutatásról a Minor Média / Kultúra Kutatóközpontban In: Jel-Kép Kommunikáció, Közvélemény, Média Budapest, 2019, MKTT 2019. konferencia, 2020/2. szám – különszám: MKTT 2019. konferencia 129-145. https://real.mtak.hu/126912/1/JelKep_2020_2_Mullner_Andras.pdf
- Neményi Mária: Többség – Kisebbség – Intézmények In: "Örökség – Kultúra" Oktatási E-Tudásbázis, Szeged, 2006, https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/nemzet_i_es_etnikai_kisebbsenek_mo_on%20a%2020_sz/pages/022_tobbseg.htm
- Noel B. Salazar & Alan Smart: Anthropological Takes on (Im)Mobility In: Identities, London, 2012, 18:6, Global Studies in Culture and Power 1-9. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1070289X.2012.683674>
- Papp Richárd: Identitás és etnicitás In: Boglár Lajos – Papp Richárd (szerk.) A tükör két oldala bevezetés a kulturális antropológiába Budapest, 2007, Nyitott Könyvműhely Kiadó, 109-112.

- Primecz Henriett: Étikus és émikus kultúrakutatások In: Vezetéstudomány, Budapest, 2006, Budapest Management Review, 1. ks. 38 évf, 4-13. <https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2499/1/VT2006kszp4.pdf>
- R. Nagy József: Képek és kultúra, Vizuális antropológiai megközelítések In: EXsymposium Irodalom Művészet Filozófia Reflexió, Veszprém, 2000, EX Symposium Alapítvány, 32-33. szám, 33-38.
- Roy Thompson, Christopher J. Bowen: Grammar of the Edit – secon edition, Burlington, 2009, Focal Press
- Roy Thompson, Christopher J. Bowen: Grammar of the Shot – secon edition, Burlington, 2009, Focal Press
- S. Molnár Edit: A család kialakulása, a családformák történelmi változásai In: Magyarország a XX. században, Szekszárd, 1996-2000, Babits Kiadó, II. kötet 147. <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/192.html>
- Szakál Gyula – A. Gergely András (szerk.): Társadalmi tőke, karrieresélyek, viselkedésminták. Munkafüzetek 97. Budapest, 2004, MTA Politikai Tudományok Intézete
- Szalai Júlia: A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországnán. In: Szociológiai Szemle. Budapest, 2002 Magyar Szociológiai Társaság folyóirata, 4.sz. 12. évf. 34–50. http://real-j.mtak.hu/17688/4/Szociologiai_Szemle_2002_4.pdf
- Tonk Márton, Veress Károly: Értelmezés és alkalmazás - Hermeneutikai és alkalmazott filozófiai vizsgálódások, Kolozsvár, 2002, Scientia Kiadó <https://mek.oszk.hu/01800/01835/01835.pdf>
- Worth, Sol – Adair, John: Through Navajo Eyes: An Exploration of Film Communication and Anthropology. Bloomington, 1972, Indiana University Press
- Worth, S. - Adair, J. 1970. Navajo Filmmakers. American Anthropologist, 1. sz., 9-34. Magyarul: Navajo filmesek. In: Horányi Özséb (szerk.) Montázs, Budapest, 1977, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 271-324.
- Zsinka Flóra: A szegénység kultúrája - Kritikák és értelmezési keretek In: Acta Sociologica - Pécsi Szociológiai Szemle, Pécs, 2022, Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának Szociológia Tanszéke folyóirata 1. 8. évf. <https://journals.lib.pte.hu/index.php/actasociologica/article/view/6066>

Egyéb szakmai háttéranyagok

Állomásozó terepmunka:

Három éves állomásozó terepmunka, szakmai gyakorlat teljesítése az Arlói Jezsuita Jelenlét Programban és a Szimfolk Zenei Műhely Programban.

Személyes beszélgetések:

- Bari József arlói szociális munkatárs elbeszélései
- Beszélgetések a Váradi család tagjaival

Interjúk:

- Váradi Donatella
- Váradi Iringó
- Váradi Katalin
- Velkey-Kozár Bea Márta

Felvételeket készítették:

- Váradi Donatella
- Váradi Iringó
- Váradi Katalin
- Váradi József
- Gáspár Dávid
- Gáspár Alexandra
- Bartis Milán Rafael
- Velkey Róbert